

daar op de ontwikkeling in sommige belangrijke bedrijfstakken dieper zullen ingaan en, bij wijze van voorbeelden, ook bijzonderheden over sommige grote bedrijven zullen meedelen, willen wij in de eerste plaats een algemeen beeld trachten te geven.

Wij stellen dan voorop dat men een daling van het totaal aantal arbeiders in de industrie heeft weten te voorkomen. Dat aantal lag in '41 en '42 enkele procenten boven het peil van '40, in '43 lag het er 1% onder. Dat betekende niet dat niet ook uit de bedrijven tienduizenden arbeiders naar Duitsland hadden moeten vertrekken, maar men had deze door nieuwe krachten kunnen vervangen, dit ondanks het feit dat de productie belangrijk verminderde. Stelt men die productie voor '39 op 100, dan was het verloop als volgt: '40: 93, '41: 80, '42: 64, '43: 58. Men gaat niet te ver (want de dalende tendens werd voortgezet) wanneer men stelt dat de totale industriële productie eind '43 tot een peil gedaald was dat niet ver van de helft van het vooroorlogse peil verwijderd was. Vele bedrijven, vooral kleinere, waren toen gesloten.

Een belangrijke aanloop tot die bedrijfssluiting werd in de lente van '42 genomen. De impuls kwam uit Berlijn. Speer was in Duitsland begonnen met het concentreren van de productie bij bedrijven die het meest efficiënt werkten - datzelfde moest nu in Nederland geschieden. De bedoeling was dat uit bedrijven die gesloten zouden worden, de machines en, voorzover nodig, ook de arbeiders naar bedrijven die doorwerkten, overgebracht zouden worden. Voor deze concentratie werd in Den Haag binnen de *Hauptabteilung Gewerbliche Wirtschaft* van Fischböcks *Generalkommissariat* een aparte afdeling in het leven geroepen: het *Sonderreferat Rationalisierung*. Dat *Referat* begon met via de rijksbureaus gegevens op te vragen bij alle bedrijven die in bedrijfstakken vielen waar men de concentratie wilde doorzetten. Die gegevens kwamen (iedereen wist wat de bezetter van plan was) langzaam binnen en spoedig kreeg Speers vertegenwoordiger in bezet gebied, Fiebig, genoeg van al dat getalm: verstrekten de Nederlanders de gegevens te traag, dat zou hij met eigen mensen op onderzoek gaan! Fiebig schakelde de in ons land wonende Rijksduitse Nazi's in die, voorzover zij technici waren, tot het z.g. *Amt für Technik* van de NSDAP behoorden dat in ons land door hem geleid werd. Het *Arbeitsbereich der NSDAP in den Niederlanden* telde 10 districten (*Kreise*). Per district werd nu een commissie van Duitse technici benoemd en deze *Kreiskommissionen* vormden een aantal z.g. *Prüfungskommissionen*. Elke *Prüfungskommission* had een lid van het *Amt für Technik* als voorzitter en voorts twee leden: een *Fachwerker* uit de sector van de *Hauptabteilung Soziale Verwaltung* (een specialist voor de arbeidsinzet dus) en een vertegenwoordiger van het betrokken Nederlandse